

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
The Journal of International Social Sciences
Cilt: 30, Sayı: 1, Sayfa: 59-75, OCAK – 2020

Makale Gönderme Tarihi: 07.11.2019 Kabul Tarihi: 18.12.2019

“ATEŞ”İN GEÇMİŞİ, ATEŞ-İNSAN-DANS İLİŞKİSİNİN KÖKENİ VE NEVRUZ

(Uzak Geçmişin Kamplarında Korku, Gerilim ve Yaşama Sevincinin Ritmi)

History of “Fire,, Fire - Human- Origin of Dance Relationship and Nevruz

(Fear in camps of distant past, The rhythm of tension and joy of life)

Tahir Erdoğan ŞAHİN¹

ÖZ

Ateş, yaşamak için gerekli unsurlardan biri olması yanı sıra toplumların kültüründe önemli yer tutmuş, farklı alan ve mekânlarda farklı ritüellere kaynak teşkil etmiştir. Doğadaki yırtıcılar karşısında güvenlik çemberi oluşturan ateşin hayvanlar kadar olmasa da insanlar üzerinde de ürkütücü, yakıcı, öldürücü bir etkisi vardır. Ateşi kendi doğası içinde tanıyan insanların onu doğal ve açık alanlarda kullanmadan, kapalı mekânlara taşımalarını düşünmek zordur. Kamp içinde kullanılan ateş, biçimsel olarak grup üyelerini daire hâlinde tutar. Daireyi belirleyen ölçü, ateşin yakma, ısıtma ve geceleri aydınlatma gücüdür. Bu geometri, yanardağın çevresinde yapılan dönüşün görüntüsel izdüşümüdür. Günümüzde “nevruz” dahil çeşitli folklorik figürlerinde ateş etrafında dönüşün, binlerce yıl öncesine gittiğini anlamak gerekir.

Anahtar Kelimeler: Ateş, kamp, kamp ateşi, yanardağ, dans, nevruz.

ABSTRACT

Fire has been an important element in the culture of societies as well as being one of the necessary elements for living. In the face of predators in nature, the fire that forms a security circle has a gruesome, burning, fatal effect on humans, even if not as much as animals. It is difficult to think of people who recognize fire in their own nature to take it to indoor places without using it in natural and open spaces. The fire used inside the camp keeps the group members in a circle. The measure that determines the circle is the burning power, heating and the power of lighting at night. This geometry is the visual projection of the rotation around the volcano. Today, it is necessary to understand that in various folkloric figures including Nevrouz, the rotation around the fire goes back thousands of years.

Keywords: Fire, camp, campfire, volcano, dance, nevrouz.

GİRİŞ

Yaşadığımız dönem içerisinde iç içe olduğumuz olguların kökenini bilmek arzusu, kendi algıladığımız vaktin anlamlaştırılması dürtüsünden ileri gelir. Olguların geçmişine olan ilgimiz sürecinde yaptığımız araştırmalar ve yeniden inşa edilen bir geçmiş sayesinde bugünkü etkinliklerimiz çok daha iyi kavranabilir ve geleceğin yönlendirilmesinde kendimizi daha yetkin hissedebiliriz. Geçmiş nesnel olarak kavramak amacıyla yapılan çalışmalardan oluşan tarih, ele aldığı dönemler oranında sair bilimsel disiplinlerle ilişkili olmak zorundadır. Bu nedenle tarihin paleontolojik, antropolojik ve arkeolojik verilere gitmesi kaçınılmazdır. Ancak, uzak geçmişe ilişkin veriler oldukça sınırlı sayıda bir takım izlerden ibarettir. İnsanlık tarihi açısından bu izlerin ilk söylediği şey, şimdide olmayan ama bir zamanlar var olan insan topluluklarının yeryüzünde yaşamış olduklarıdır. O bir

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Ün. İlahiyat Fakültesi- İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü/Türk İslâm Sanatları Tarihi Anabilim Dalı e-posta: tesahin1@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2215-6263>

zamanlar var olduklarını bildiğimiz insanlardan geriye kalan izler ne kadar basit gözükseler de, bugünkü hayatımızda asla basite alamayacağımız sayısız kültürel unsurlarımızın oluşumuna temel olan bir dünyanın yansımalarıdır. Bu nedenle, görece basit olan şeyler, anlamca derin ve bir o kadar önemlidirler.

Hemen her toplumun kendi tarihsel süreci içinde evrilip biçimlenerek gelen *oyun ve dans*, ahenk zenginliği kazanarak gelen kültürel öğeler arasındadır. Bu çalışma, dansın ateşle olan kadim tarihini anlamaya ve açıklamaya yönelik bir çabanın ürünüdür. Uzak geçmişte ateş ve insan ilişkisinden yola çıkılarak günümüzde öncelikle Avrasya halklarının kutladığı *Nevruz*'un da binlerce yıl geriye giden geçmişle olan bağı kurulmaya çalışılacaktır. Her bilimsel çalışmada olduğu/olması gerektiği gibi, yeni bir şeyler ortaya koyma iddiasını taşıırken, o oranda eleştiriye açık ve hatta yanlışlanabilir olma ihtimalini de göze almaktadır.

1. Ön İnsan Topluluklarının Ortaya Çıkışı

Fransız araştırmacılar tarafından XIX. yüzyılın sonunda Etiyopya'daki Omo Vadisi'nde ortaya çıkarılan maden yataklarında binlerce fosil incelenmiştir. Bunların incelenmesi ve varılan sonuçlar uluslararası kuruluşlar tarafından da değerlendirilmiş, insan ataları kalıntıları hususunda çeşitli düşünceler ortaya konulmuştur. Buna göre; günümüzden 5- 6 milyon yıl öncesinde yaşayan *Australopithecus*lara ait verilerin ilk örneği Güney Afrika'da bulunmuştur (Bronowski 1975: 8; Alpagut 1988: 12).

Tanzanya'da bulunan ayak izlerine dayanılarak iki ayak üzerinde durdukları ileri sürülmektedir. Ağaçların seyrek olduğu yarı bozkır alanlarda yaşamış oldukları varsayılan *Australopithecus*lar, avcılıkla karınlarını doyurmuşlardır.

*Australopithecus*ların doğada bulunan sopa, kemik, diş gibi maddeleri kısmen değişime uğratarak ihtiyaçları doğrultusunda kullanmaları akla yakındır. Ancak, günümüze kadar gelebilen buluntuların ileri yorum yapılamayacak kadar az olması, evrimi teori olmaktan çok dogmalastıran birçok araştırmacıyı, *Australopithecus*ların insan ataları olabileceği ispatından ve kurgulamalardan yoksun bırakmaktadır (Koyuncu 1992: 201; Lewin 1998: 13, 20; Laekey-Lewin 1997: 37; Sagan 1986: 104). 1960'da *Australopithecus*ların bulunduğu alana yakın bir yerde, B. Leakey bazı kafatası kemikleri yanı sıra bir alt çene ve tam bir sol ayak kemikleri bulmuştur. Fosilin tarihi 1.800.000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Tahminlere göre beyin kapasitesi 680 cc. dir. El ve ayaklar insan el ve ayaklarına benzemektedir. *Homohabilis* diye adlandırılan bu yaratığın dik yürüdüğü ve koştuğu sanılmaktadır. Gıdası et ve bitkidir. Çene biçiminden konuşma yeteneğinin olabileceği zannını uyandırmıştır.

2 milyon yıl önce Doğu ve Güney Afrika'da ortaya çıkan *Homohabilis*ler, iklim değişikliklerine ve artan kuraklığa ayak uydurmaya çalışan bozkır yaratıklarıdır. Kendilerine sığınak oluşturan bu türün çevresindeki nesnelere *alet gibi* kullanabildiği anlaşılmıştır. Kenya'da ve Viktorya Gölü çevresinde Pleistosen Dönemi'ne ait çeşitli buluntular elde edilmiştir. Ayrıca *Australopithecus*lar dışında ilk *Homo erectus*lar da Turkana Gölü tortullarında ortaya çıkarılmıştır. Kenya'da 1995 yılında ortaya çıkarılan bir başka iskelet ise 4 milyon yıl öncesine aittir.² Bazı araştırmacılar *Homo erectus*lar için "Homo habilis ya da *Australopithecus* türünün ulaştığı son aşama" deseler de bu geçişi belgeleyecek hiçbir fosil yoktur (Leakey 1998: 52; Güleç 1985: 375).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyıl içinde yapılan araştırmalar sonucu Afrika, Asya, Avustralya ve Avrupa'da çeşitli buluntular ele geçmiş, bunlara ilişkin pek

² 18 Ağustos 1995 gününde Türk basınında da yer alan haberde, Kenya Ulusal Müze araştırma grubu başkanı, antropolojist Meave Leakey'in *Australopithecus Anamensis* adını verdiği bu yeni buluntuyla ilgili açıklamalarına geniş yer verilmiştir. Bu ve başkaca buluntular, *Australopithecus*ların pek çok üyesinin hominid türlerinin dışında değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

çok yorum yapılmıştır. Yaklaşık 2 milyon yıl öncesinden başlayan hominidal geçmişte birbiriyle ilişkili, evrimsel geçiş aşamalarından çok, ırksal ayrımlar içinde evrilerek gelen üç insansı gruptan bahsedilebilir: *Homoerektuslar*, *Neanderthaller* ve soyu bugüne kadar gelebilen *Homosapiensler*. Bu devreler içerisindeki buluntulara dayanılarak yapılan araştırma sonuçları arasında fazla bir farklılık olmasa da; adlandırmada, sınıflandırmada ve tarihlendirmelerde bazı değişiklikler yapılmaktadır (Mithen: 16, 30-31; Alekseyev 1993: 60).

Günümüzün araştırma, inceleme ve gözlemleri ile bunlara dayalı olarak yapılan yorum ve düşüncelerden, insanın biyolojik geçmişinin 4 milyon yıl öncesine kadar gittiği söylenebilir. *Hominid* (*ön insan/ insansı*) diye tabir edilen insanların yaklaşık 2 milyon yıl öncesinden itibaren düşünce ve tasarımın ürünü olan aletler yapıp kullandıkları, gruplar hâlinde oldukları; yaşlı, çocuk, dişi ve erkek gibi biyolojik farklılıklarından kaynaklanan basit iş bölümü içinde buldukları söylenebilir.

Bugünün insanının tarihsel, toplumsal ve kültürel geçmişini, çeşitli veri ve gerekçelere bağlı olarak zamanımızdan 200 bin yıl öncesinden başlatmak uygun bulunmaktadır. Bu tarih, insanın biyolojik-kültürel geçmişi ile toplumsal-kültürel-teknolojik geçmişi arasındaki sınırı ifade etmektedir (Şahin 2004: 17-36).

Homosapiensin Homoerektus ya da Neanderthallerle aralarındaki biyolojik ve kültürel ilişkiler hangi biçimde ve düzeyde olursa olsun, insanın biyolojik ve kültürel geçmişini, yani 2 milyon öncesinden başlayan tarihsel serüvenini bu iki insansı gruptan ayrı tutamayız. Hominidal Dönem, aynı biyolojik atadan gelen üç insansı türün *yalın geçmişi*ni kapsar. 1.5 milyondan fazla bir zaman dilimi içinde, Homoerektuslar, Neanderthaller ve bunlarla aynı zamanda ya da sonraki süreçte, fakat aynı biyolojik geçmişin parçası olan Homosapienslerin yaşadıkları yeryüzü hepsinin ortak varoluş alanıdır.

Yalın Yaşama Dönemi, esasında insanın doğal olarak yaşadığı bir süreçtir. Ancak, Homosapienslerin Homoerektus ve Neanderthallerden ayrı olarak, ZÖ³. 200.000 den sonraki ve kendi türüne özgü toplumsallaşma sürecini ayrımlamak için ZÖ. 2 milyon-200 bin arası dönemin yaşama biçimini *yalın* kavramıyla açıklamayı tercih ettik. Bu dönemde insanın gerçekten de en yalın biçimde yaşamış olduğu da gözden ırak tutulamaz.

Biyolojik bir tür olarak insanın temel ihtiyaç ve dürtüleri bulunur. Bu ihtiyaç ve dürtüler insanı yemeye, içmeye, korunmaya, üremeye ve barınmaya zorlarken, onu çeşitli ilgilere yöneltmiştir. İnsanı dış dünyaya yöneten ilgi unsurlarından biri, kullanılabilir olmaya elverişli olması gereken *alet*, diğeri ise korunmaya, ısınmaya ve pişirmeye elverişli bulunan *ateştir*.

Alet ve ateş: Yalın Yaşama Dönemi insan topluluklarının ilgi alanında olan alet ve ateş, bu dönemin gözle görülebilir özelliklerinin yanı sıra kültürel dünyalarının soyut taraflarını anlamamızı da sağlar. Bu unsurların değişimleri, dönüşümleri ve gelişimleri; çeşitli anlam dünyalarıyla birlikte zenginleşerek üretilmeleri ise türünü devam ettirebilme başarısını gösteren Homosapiensler tarafından gerçekleştirilebilmiştir. Denilebilir ki, Yalın Yaşama Dönemi’nde ortaya çıkan birçok unsur Doğal Yaşama Dönemi içerisinde de değişip dönüşerek varolmuş, bu unsurlar çeşitlenip çok daha zenginleşerek bugüne kadar gelmiştir.

Bu çalışma, *ateş ve dans* ilişkisinin kadim geçmişte nasıl olabileceğini ortaya koyma girişimini içermekle sınırlıdır. Ancak, geçmişi kendi özgün periyotları içinde sınıflandırıp adlandırırken yapıldığı gibi ateş ve dans ilişkisinin açılımında ileri sürülen hipotezlerin de hangi gerekçelere ve ne tür verilere dayandığını belirtmek gerekir. Ne var ki, uzak geçmiş, insana ait nesnel verilerin çok az olduğu, buna karşın, dönemle ilgili pek çok spekülasyonlar

³ ZÖ: Zamanımızdan önce.

yapıldığı, ileri sürülenlerin birçoğunun ise tutarsız tasavvur ve senaryolardan ibaret olduğu bir gerçektir. Her şeye rağmen, geçmişin mutlak gerçeğini bilmesek de, gerçekliğini makul doğrular içinde kavrayabileceğimiz imkânlarla sahibiz. Bunların başında, eskiye yönelik pek çok paleontolojik ve antropolojik araştırma bulguları gelmektedir. Eğer bilim, öncelikle zihinsel bir üretimse, ki öyledir, kadim geçmişte yaşayanların da “insan” olduğu gerçeğinden hareket etmek önemli bir avantaj olmaktadır. Nitekim uzak geçmişin tarihi de bizim tarihimizden başka bir şey değildir.

2. Ön İnsan Topluluklarının Yalın Yaşama Dönemine Ait Antropolojik ve Arkeolojik Veriler

İnsana ait ilk arkeolojik veriler, günümüze kadar gelebilen taş aletlerdir. İlk kültürel oluşumların belli oranda anlaşılması açısından büyük önem taşıyan taş aletlerin yapımında belli bir *standartlaşmaya* gidilmiştir. Taş aletler; birinci aşamada *yalın ve doğal*, ikinci aşamada *belli bir biçimde ve rastgele*, üçüncü aşamada belli *kurallara uyularak* yapılmıştır. Böylece *taş alet yapım geleneği* oluşmuştur (Brodwood 1995: 52 vd.; Kottak 2001: 206; Mithen 1999: 137).

Jeolojik olarak Pleistosen’de yer alan bu taş endüstrisi gelenekleri, arkeolojik sınıflandırmada “Alt Paleolitik” olarak adlandırılmaktadır. 2 milyon yıla yakın bir zamanı kapsayan bu dönemin taş alet kullanım geleneği sonraki zamanlarda çeşitli aşamalardan geçerek daha yetkin düzeylere getirilmiş, bazı bölgelerdeki çeşitli insansı topluluklar tarafından aynı biçimde devam ettirilmiştir. XX. yüzyılda, Asya dışında da (Kuzey, Batı ve Güney Afrika’da, Avrupa’da) Homoerektus grubuna dahil daha birçok fosile rastlanmıştır. En eskileri Kenya’da 1.700 bin yıl öncesine ait Homo erektusların, bundan 200 bin yıl öncesine kadar dünyanın değişik yörelerinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Dünyanın birçok yerinde farklı tiplerde Homoerektus örneklerine rastlanmış, hatta bunların hangilerinin gerçekte Homoerektus olacağı konusunda karışıklıklar yaratmıştır. Ayrıca Java Adamı ve Pekin Adamı içinde çeşitli spekülasyonlar mevcuttur. Ancak, 1984’te Turkana Gölü yakınında Kamoya Kimeu tarafından bulunan Homoerektus WT 15 000, 1. 6 milyon kadar eski olmakla beraber, bugünkü insana oldukça benzemekte, sonraki bin yıllara ait pek çok Homoerektustan çok daha modern niteliklere sahiptir. Ayrıca, 12 yaşında olduğu tahmin edilen KNM-WT 15.000, Homoerektus grubuna sokulan iskelet buluntularının hemen hepsinden daha tamdır (Koyuncu: 202 vd).

Fosiller arasında bulunan aletler, bu canlıların iyi avcı olduklarını, taş aletler yapabildiklerini ve *ateşi kullandıklarını* göstermektedir.

Doğu Afrika’da, Tanzanya’nın *Olduvai* yataklarında bulunan ilk aletler, bir ya da iki yüzeyinden parça kaldırılmış çakıl taşlarıdır. *Taş endüstrisinin* bu ilk ürünleri, dönemin yaşama biçimini de adlandırmış ve “çakıl taşı kültürü” diye anılmıştır.

Yapımlarındaki özellikleri, yapılış zamanları, yapılış yöntemleri ve buluntu yerleri göz önüne alınarak çeşitli taş aletler tespit edilmiş ve arkeologlarca üç grupta toplanmıştır. Bunlardan ilk ikisi ön insan toplulukları dönemlerine aittir. Ancak, *Maustoriyen Taş Endüstrisi Geleneğinin* önceki iki endüstrinin doğal bir gelişimi olmadığı, çeşitlenmesinden, niteliklerinden anlaşıldığı gibi zaman olarak da insanlık tarihi kapsamına girmektedir. Hatta XX. yüzyılda bile benzer şekilde taş alet kullanan kabileler tespit edilmiştir.

- 1 .*Oldowan taş aletleri* (ZÖ. 2 milyon yıl)
- 2 .*Aşöliyen taş aletleri* (ZÖ. 1.5 milyon – 200.000 yıl)
- 3 .*Mousteriyen taş endüstrisi geleneği* (ZÖ. 200.000 – 35.000yıl)

Alet yapma yeteneği ve bazı davranışlarıyla insanî özelliklere sahip ve bir kısmı günümüz insanın doğrudan ataları olmayan insansı toplulukların⁴ iki milyon kadar geriye giden geçmişlerine ait az sayıda fosil ve iskeletler kalıntıları bulunabilmiştir. Paleontolojik veriler yanı sıra jeolojik olaylar, çevresel şartlar ve insan nitelikleri göz önüne alınarak “onların bu dönemde nasıl yaşadığı”ndan çok, “nasıl yaşamış olabileceği” nin anlaşılmasına çalışılır. İnsanın “nasıl yaşamış olabileceği” şeklindeki yaklaşım sonraki zamanlar içinde geçerlidir. Şu var ki, verilerin en az olduğu en uzak geçmiş, kurgusal açılımlara bir o kadar açıktır.

Bu ilk aşamada insan öncesi topluluklar, çevrelerindeki mevcut olan nesnelere doğal hâliyle kullanmışlardır. Bu aletler taş ya da ağaç ve kemik gibi organik maddelerdir. Bunlardan organik olanlar tamamen yok olmuş durumdadır. Ele geçen ve *eloit* ya da *şafak taşı* diye adlandırılanların hangilerinin doğal biçimiyle, hangilerinin biçimlendirilerek kullanıldığını seçip anlamak güçtür (Bradwood: 53; Childe 1974: 50).

Ön insanların beden yapılarına ve kafatası hacmine bakılarak taşları *kısmen biçimlendirdikleri* ve kimî alet yapımında buldukları söylenebilir. İki milyon yıl önceye ait buluntu yerleri ve alet sayıları ise oldukça azdır

Alet yapımı zekânın ürünüdür. Nesnelere tanıyan ve onları idrak düzeyinde algılayan canlı, maddenin değişimini tasarlamış ve daha sonra ona kısmen biçim vermiştir. Kısaca, “bilginin somutlaştırılması” diye de tanımlanan bu gelişme, ön insan topluluklarının doğaya karşı gösterdiği tepkinin bir ifadesi, ayrıca, onu diğer canlılardan farklı hâle getiren temel etkinliklerden biridir. İnsanın gelişiminin salt biyolojik-evrimsel çizgi üzerinde olduğu yolunda iddiada bulunan bazı araştırmacılar “İşin insanı yarattığı” şeklinde savlar üzerinde dururlar (Engels 1975: 140 vd.). C. Darwin’den esinlenerek, biyolojik evrimi insan – toplum düzeyine indirgeyen Marx- Engels düşüncesinin ardılları, bu anlayışa bağlı olarak düşüncenin doğuşunu üretici eylemin bir sonucu görmekte-dirler. (Diakov – S. Kovalev 1977: 18; Özbek 1979: 34, 35).

Düşünüp alet yapma ve bunları kullanmak, sistemli ve sembolik düzeyde olmasa da refleks sesleri kısmen biçimlendirilmesi ile çalışma işlevlerinin olabileceğinin göstergesidir. *Ön insan topluluklarında alet yapıp bunu kullanma yeteneğinin bilinmesi, onların ateş karşısında alabilecekleri tavrın niteliğini ve biçimini anlamamızda yol gösterici olmaktadır.*

Biyolojik açıdan insana benzer türdeki canlılarda alet yapımı her ne kadar düşüncenin işareti de olsa, onlarda düşünce tarzının, yani bilgi birikimlerine dayalı ve sistemli düşünce yapılarının oluştuğu anlamına gelmez (Şenel 1991: 48 vd.; Güleç : 377; Mithen: 126).

Doğrudan bugünkü insan atalarının öncesinde varolan ya da tür olarak Homosapienslerden ayrılan toplulukların taklitçi, alet yapımında belli bir sınırı geçemeyen (ağaç yontmak, taşı kısmen biçimlendirmek gibi), grup içindeki toplumsal davranışları oldukça durağandır. Geçimlerinin ise toplayıcılığa dayalı oldukları sanılmaktadır. Yine de alet yapımının toplayıcılıktan avcılık düzeyine erişen yolda

⁴ Bugünkü insanların dahil olduğu Homosapiense ait ilk verilerin ZÖ. 200.000 geriye gitmesi, insanlık tarihinin de bu kadarla sınırlı olmasını gerektirmektedir. Ancak, Homosapiensin kendi geçmişinin diğer hominid türleri gibi 4 milyon yıl kadar önceye varma ihtimali giderek artmaktadır. 1972’de Richard E. Leakey’in öncülüğündeki araştırmacılar grubun Konya – Ridlof Gölü’nün yakınında buldukları (KNM-ER-1470) kafatası 2.9 milyon yıl önceye ait olup günümüz insanla aynı yapıya sahiptir. (Koyuncu: 190 vd.). Gerek bu Man-1470 ve gerekse 1995 yılındaki son buluntular, zaman itibarıyla modern insan yapısının diğer hominidlerden (H. Habilis, H. Erektus ve Neanderthaller) evrimleşerek gelmediğini, olsa olsa Homo sapiensin yok olmuş değişik ırkları olduğu söylenebilir (Mithen: 127).

dolaylı bir rol oynadığını, gerçek insan topluluklarında ise aletin oldukça önemli bir yeri olduğu düşünülebilir.

Resim 1: Olduvai Boğazı yakınında birkaç milyon yıl önceki Doğu Afrika savanı. Sağ ön planda üç hominid (insan türü) görülmektedir. Arka taraftaki aktif volkan şimdiki Ngorongoro Dağı'dır. (Carl Sagan, **Cennetin Ejderleri**, s. 110). Olduvai ve çevresinde bulunan paleontolojik verilerle o dönemin coğrafi koşulları göz önüne alındığında, tasarlanan çizim oldukça akla yakındır. Ancak, yine Ngorongoro Dağı merkez alınması kaydıyla 1.5-2 milyon yıl öncesi yanar dağ çevresinde ateş-insan ilişkisini anlatmak için tasarının biraz değişmesi gerekmektedir (bak. Resim: 2).

3. Ön İnsan Topluluklarının “Ateş”le İlgisi; Ölçü ve Ahenk Kazanan Davranışlar

Salt “yalın ve doğal yaşam” denildiğinde, insansız bir doğanın fizikî ve biyolojik varlıklarının kendi ilişkileri içindeki saflığı anlaşılır. Ancak insanın yalın doğal yaşamı, onun temel ihtiyaçlarını karşılamak için çevresiyle olan ve onu değişime uğratmayan ilişki ve etkinliklerini kapsar. Elbette insan da diğer canlılar gibi temel bazı ihtiyaçlarının karşılamak için benzer davranışlar sergileyebilir. Yeme, içme, barınma, korunma, üreme etkinlikleri bu bağlamda gözükür (Fraipont 1941- no: 23). Bu temel ihtiyaçların karşılanması sürecinde insan, diğer canlılardan bilgi, bilinç ve davranış farklılığına bağlı olarak kendine özgü toplumsal bir yapılanma gerçekleştirir. Dolayısıyla insanlık tarihinin *Yalın Yaşama Dönemi*’ndeki *yalın*’ı belirleyen şey, insanın doğal ortamda canlı olarak kendiliğindenci yaşama tutkusudur. *Doğa, doğal, doğallık* gibi kavramlar kendi ontolojik gerçekleri içerisinde hem felsefi düzlemde hem de sosyal bilimlerin çeşitli disiplinleri tarafından sürekli ele alınıp tartışılmışlardır. Organik veya inorganik doğa, insan doğası, insan doğası ile inorganik doğa arasındaki ilişkiler gibi bir dizi gelişmeler üzerinde de sayısız açıklamalarda bulunabilir (Bookchin 1994: 31, 33; 1996: 11). “Doğal Yaşama Dönemi” özellikle XVIII yüzyıl ortalarından itibaren yoğunlaşan devlet, devletin kökeni, devlet ve hukuk, doğal hukuk vb. konuların tartışıldığı zamanlar içerisinde gündeme gelmiş, ancak, tarihsel gerçekliği içinde incelenmekten çok, varsayım olarak ve gerçekliğini kanıtlayacak veriler üzerinde durmaksızın kullanılmıştır. Başta *John Locke* olmak üzere bu düşünürler, insanlığın “doğal yaşama dönemi” adı verilen bir aşamadan geçtiğini vurgulamışlardır. Özgürlüklerini ve eşitliklerini güvence altına almak için “toplum” olan insanlar, daha sonra sosyal ve siyasi bir sözleşme yapip devleti kurmuşlardır (Göze 1980: 3).

Ayrıntıları bilmesek de eski dünyanın iklim ve yeryüzü yapısının belirlediği şartlarda, bugüne kadar gelen buluntuları göz önüne alarak, daha da önemlisi bizim gibi insan olduklarını unutmaksızın insanlık tarihinin ilk dönemini büyük ölçüde anlamak mümkündür. Ancak, basit sesler çıkararak konuştukları düşünülse de ne söylediklerini; inandıkları varsayılsa da neye-nasıl taptıklarını tüm boyutlarıyla bilmek ve belgelemek oldukça zor hatta imkânsızdır.

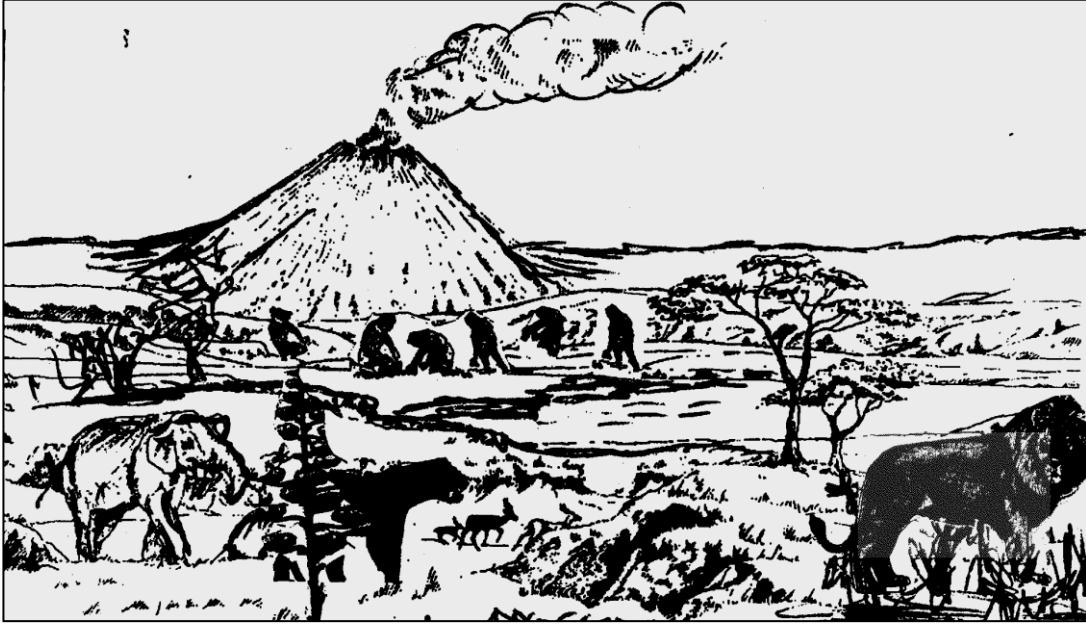
Ön insan topluluklarının kamp düzenleri içinde grupsal davranışlarda buldukları kesindir. Kaldı ki çeşitli primatlar ve bazı hayvan türleri de gruplar hâlinde ve bir çeşit dayanışma içinde yaşamaktadırlar. Ancak ön insan topluluklarının kendi bütünlükleri içinde edindikleri kültürel kazanımlarını ya da bu insansuların ne türde ayrıntılı yapılar sergilediklerini bilmek için yeterli nesnel veriler olmaması nedeniyle akılcı çıkarımlar yapılması kaçınılmazdır. Kendi içlerinde nasıl davranıyorlardı? Farklı bölgelerdeki kamplarla aralarında göçler, mücadeleler, ayrılık veya birleşmeler hangi koşullarda oluşmaktaydı? Gruplar arası ilişkilerde ya da değişen yeryüzü koşullarında hangisinin nereye gittiğini ve ne yaptıklarını, hangi merkez ya da merkezlerden dağılıp hangi merkezlerde, hangi nedenlerle toplandıklarını eksiksiz öğrenmemiz mümkün değildir. Mümkün olan şey, akla yakın gerçeği soyutlaştırıp genelleştiren yorumlarda bulunmaktır. Bilinen azlardan bilinmeyen çokların yorumu hiç kuşkusuz gereklidir ve çok sayıda bilim adamı tarafından yapılmıştır.

Nasıl ki âletin kullanılmasından daha önemlisi *âletin yapılması* ise, *âteşin kullanımı* da ateşin bulunmasından daha önemlidir. Çünkü ateş, doğada var olan şeydir. Aslolan bunun kullanımı ve kontrolüdür. Bilinçli ilk avcılığın Homo erektuslar tarafından yapıldığı gibi ilk kontrollü ateşin de onlar tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Arsebük 1995: 72; Özbek 2000: 114).

Çin’de Chau-Kau-Tie mağarasında yapılan araştırmalarda, içinde yanmış odun ve köller bulunan ocaklar ortaya çıkarılmış, 500 bin yıl öncesine giden bu buluntulara dayanılarak *Sinanthropusların* ateşi kullandıkları tespit edilmiştir. Her ne kadar II. Dünya Savaşı arbedesi sırasında Chau-Kau-Tie’deki ön insan verileri kaybolup geriye pek bir şey kalmamış olmakla birlikte, bunlardan yola çıkılarak bu yaratıkların Homoerektus (Homoerektus pekinensis) oldukları anlaşılmıştır. Ayrıca, 1988 de Güney Afrika’daki Swartkrans Mağarası’nda yanmış hayvan kemikleri bulunmuştur. Bunlar 1.5 milyon öncesine aittir. C. K. Brain ve A. Sillen tarafından ortaya çıkarılan bulgular hakkında “ateşin et pişirme bilinci olarak kullanılıp kullanılmadığı” tartışılrsa da, insan-doğa-ateş ilgisini ispatlaması açısından önemlidir (Renfrew- Bahn 1997: 240; Uhri 2003: 22; Kaya 1993: 96-117; Kottak: 209; Braidwood: 32). Bizim üzerinde durduğumuz, ateşin insan grupları içinde çok yönlü kullanımının nasıllığından çok, doğrudan insanın ateşe olan *ilgisi* ve ateş-insan ilişkisidir. İlginin, ateşin kullanımından daha önceye gittiğine ise kuşku yoktur.

Ön insan topluluklarının ortaya koydukları yalın yaşama biçimi, onların biyolojik yapı, ihtiyaç, dürtü ve yaşadıkları yeryüzü alanının nitelikleriyle biçimlenmiştir. O dönemlerin fiziki coğrafya şartlarının bugünkünden gözle görülür farklılıklarından biri, hiç kuşkusuz *yanardağların* çokluğudur.

Ateş doğada var olan, bazı uygun alanlarda da doğal nedenlerle ortaya çıkan bir enerjidir. Yıldırım düşmesinden ve bazı kuru savan alanlarında kendiliğinden kıvılcımlar çıkmasından yangınlar çıktığını gözlemlemekteyiz. Yanardağların kustuğu ateş ise hiç kuşkusuz insan ilgisinin çok daha odaklanabildiği etkileyiciliğe sahiptir. Ön insan topluluklarının ilgisi ise çok daha derin olmuştur. Çünkü *yanar dağ, ateşe diğer canlılardan çok daha cesaretle yaklaşabilen insan için doğal bir yarı güvenlik merkezidir. Vahşi hayvanların uzak, insan gruplarının ise daha yakın fakat uygun bir mesafedeki kampları, görece güvenli yerlerdir.*

Resim 2: Yanardağ ve çevresi (Ngorongoro). Yanardağın püskürük, lav ve alevinden uygun bir mesafede bulunan ön insan grubu. Ön planda ise yanardağa daha uzak mesafede olan ve insan hayatı için potansiyel risk taşıyan hayvanlar.

Hazır toplayıcılık ve avcılıkla karınlarını doyuran, ekip biçmeyen ve hayvan evcilleştirmeyen insan gruplarının belli bir yerde sürekli kalmaları düşünülemez. O topluluklarda gezicilik ve sürekli göç etmek yaşamaları için şarttır. İşte, *yanardağ eteğinde, dağla arasındaki uygun mesafeyi koruyarak gezen insan topluluklarının, insan-ateş ilişkisinin Yalın Yaşama Dönemi'ndeki konumunu anlamak, çok sonraki zamanlarda ateş etrafında dans etmenin ilk kez hangi doğal davranışlardan kaynaklanabileceğinin anlaşılmasına imkân vermektedir.*

4. Ateş Dağının Çevresinde Dönmek

İlk insan topluluklarının ekonomileri besin toplama, avcılık ve balıkçılık olarak özetlenebilir. İrmak, göl, deniz kıyısında, orman, bozkır veya çöl alanlarında yaşayanlar çevre şartlarının sağladığı imkânlara göre açık havada, kulübelerde veya mağaralarda barınmışlardır. Bu barınaklar insanların yaşamasında elbette farklı izler bırakacak, onların grupsal davranış ayırımına neden olacaktır.

Yanardağ çevresinde yaşayan grupların diğerlerinden ayrı davranışlarla biçimlendiğini söyleyebiliriz. Ön insan topluluklarının ortaya çıkıp çoğaldıkları bölgelerdeki yanardağ çevresi flora ve fauna örtüsü; larva, böcek ve küçük sürüngenlerden vahşi etçillere, saldırgan ya da ürkek otçullara, yabani meyvelerden yenilebilir bitki köklerine kadar çok sayıda ve çeşitliliktedir.

Bitki, bitki kökleri, meyve ve yakalanabilirliği kolay hayvanlar ile av hayvanlarının artıklarının elde edildiği her alan bir zaman sonra yiyecek açısından azalıp yetersizleşir. Belli bir alanda yiyecek kaynaklarının azalması, insan gruplarını iki açıdan etkiler: Nüfus dengesi ve göç.

4.1. Topluluğun nüfus dengesini koruması: Yalın Yaşama Dönemi'nin topluluklarında nüfus 20-25 kişi kadardır (Leakey- Lewin: 96- 99).

Böylece;

a) Belli bir alanda kalabilmenin süresi artar,

b) Kamp çevresinde her hangi bir yiyeceğe gitmek (özellikle av yapılacak ise) onu bulup getirmek gün süresi içinde mümkün olur. Her hangi bir avcı ya da avcı grubu et ihtiyacı için kamptan ayrıldığında, hayatını riske sokmamak için gün batımı öncesi geri dönebilir. Bu nedenle, av için gidilen uzaklık belli bir mesafeden öteye gitmemelidir,

c) Kamp çevresinde belirlenmiş mesafeler arasında kalınarak yapılan av etinin ya da toplanan bitkinin oranı yaklaşık 20-25 kişilik bir grubun ihtiyacını karşılar (Bu alan yaklş. 75 km.dir).

Grupların belli sayıda kalabilmesinin nasıl sağlandığı ayrı bir tartışma konusu.

Ancak, bunun için ergenlik yaşına gelenlerin topluluk dışına sürülmesi, dışarı sürülen gençlerin başka topluluklardan gençlerle yeni gruplar oluşturmuş olmaları düşünülebilir (Morin 1985:128-131).

Grupların göç ya da tehlikeler sırasında hareket yeteneğinin de nüfusun sayısı ile ilgili olduğu açık. Fazla nüfus, bazı hâllerde telef olacak birey sayısının da fazla olması demektir.

4.2.Grupların göçerliği: Belli bir alanda bir süre kalmak veya sınırlı bir alanda toplayıcılık ve av yapmak, bir süre sonra o alanda kaynakların tükenmesi demek olduğundan, topluluğun göç etmesi zorunludur.

Yanardağ çevresinde yaşayan toplulukların göç güzergâhlarını, onların yanardağ yakınında kalmalarını gerektiren nedenler belirler. Bunun anlamı, yanardağ eksensli göç ve geziciliktir.

Yalın Yaşama Dönemi, insan geçmişinin ilgili en uzun dönemdir. Yaklaşık 1. 5 milyon yıl boyunca yeryüzünün çeşitli alanlarında sayısız ön insan grupları yaşamış, bu yaşam biçiminin çerçevesi içinde sayısız maceralar yaşamış olmalıdır. Topluluklardan yanardağ çevresinde olmayı tercih edenlerin binlerce yıl ve yüzlerce kuşaklar boyunca “ateş dağı” çevresinde dönmüş olabileceklerini düşünmek mümkün. Kanaatimize göre ateşi kamp yaşamının içine almaları da yine bu süreç içinde ortaya çıkmıştır.

4.3. Ateş ve Kamp: “Ateş dağı” Çevresindeki Dönüşün Anlatımından Ritmin Kazanımına: İnsanın kadim geçmişindeki ateş ilgisinin yanardağdan sonra ve onunla bağlantılı ikinci perdesi ateş-kamp ilişkisidir.

Kamp; gezici toplulukların belirli sürelerde kalıcı olduğu, hazır toplayıcılığı ve avcılığı onun çevresinde yaptığı, uyuma ve barınma zamanlarını geçirdiği, topluluk üyeleri arasındaki ilişkilerin yoğunluk içinde dokunduğu fizikî-kültürel mekânlardır.

Dans; içten gelen dürtülerin aracılığıyla, beden çeşitli kurallara bağlı hareketler biçiminde sunulmasıdır. İnsan doğasında bulunan yetilerle doğrudan bağlantılı ve çevrede varolan ritmik olayların görülüp taklit edilebilmesi nedeniyle dans, insan topluluklarının ortaya çıkışıyla birlikte varolmuştur.

Kamp ateşi başında toplanan grup üyeleri arasında duygusal ilişkilerin gelişmesi ve takım birlikteliklerinin pekişmiş olması akla yakındır. Kamp ateşi akşam toplanan grup üyelerinin gün boyu birbirlerine jest, ses ve taklitlerle anlaşmaya çalıştıkları bir yer olarak sanatın da ilk tohumlarının atıldığı yerdir. Hatta ileride ortaya çıkacak olan “ateş ritüelleri”nin de kaynağı o zamanlara kadar gitmektedir (Şenel: 55; Cemal 1996: 63). Yanardağın uzağına gidilse bile, buradan götürülen ateş gidilen yerde de söndürülmemeye çalışılacak ve belki de grup üyelerinden bazıları bu işten sorumlu tutulacaktır.

Ön insan topluluklarının on binlerce yıl süren tarihi içinde ateş, mağara gibi mekânlardan çok önce açık alanlarda kullanılmıştır. Doğanın yırtıcıları karşısında güvenlik çemberi oluşturan ateşin hayvanlar kadar olmasa da insanlar üzerinde de ürkütücü, yakıcı, öldürücü bir etkisi vardır. Böylesi ürpertici bir unsuru kendi doğası

içinde tanıdıktan sonra yine doğal ve açık alanlarda kullanmadan, onu kapalı mekânlara taşımalarını düşünmek zordur.

Kamp içinde kullanılan ateş, biçimsel olarak grup üyelerini daire hâlinde tutar. Daireyi belirleyen ölçü, ateşin yakma, ısıtma ve geceleri aydınlatma gücüdür. Bu geometri, yanardağın çevresinde yapılan dönüşün görüntüsel izdüşümüdür.

Resim 3: Kamp ateşi çevresinde ritmin yansımaları.

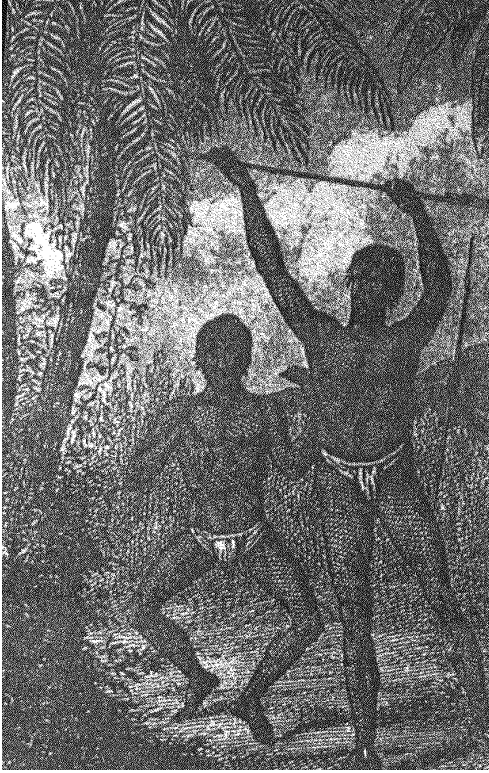
İnsan ya da insansılardaki aklın analogik (benzetişimci) yeteneği, yaptığı işle o iş dışında gördüğü olayların benzerliğini algılayabilecek düzeydedir. Görüntüler arasındaki karşılaştırma ve benzetişim, hareketlerle anlatıma dönüşür. Grup üyelerinin yarın ya da o anki göç yönü, eğer yanardağ çevresince olacaksa, içlerinden biri bunu kamp ateşi çevresinde dönerek ifade eder. Bu dönüş;

- Yalın Yaşama Dönemi'nde yaşayan bireyler arası iletişimin "nasıllığı"nın vurgular,
- Dağın çevresinde gezen grupların kamp bütünlüğü içinde sosyalleşme unsurudur,
- Kamp alevinin çehre ve vücutlara yansıyan renkleri içinde bireysel ritmin ortaya çıkışıdır. Artık o anlarda ateş ve ahenk (ritim), dansla buluşup topluluğun hayatına katılmışlardır.

Ritmin ortaya çıkışı elbette ateş çevresindeki dönüşle sınırlı değildir. Her şeyden önce doğanın kendinde oluşan hareketler içinde sayısız ritmik durumlar bulunmaktadır. Işık, ses ve hareket olarak çeşitlenen doğal ritmik oluşumlar, insanca taklit edilebilir örüntülerdir. Birbirini kovalayan hayvanlardan rüzgârla gıcırdayan ağaçlara; güneşin her gün yeniden doğuşundan kuş seslerine değin çeşitli doğa olayları ritme örnek oluşturur.

Bitki ve ağaç dünyasında av arayan insan tekdüze biçimde yürüyemez; eğilir, kalkar, yatar, tekrar bu yürüyüş eğilip kalkma ve yatmalarla devam eder. Bu, ritmin doğallık içinde ortaya çıkışı ve uygulanışıdır. Bütün bunları, Yalın Yaşama Dönemi'nin sanatsal bilincinin

olduğu varsayımıyla değil, yalın hayatın kendiliğinden ama haz ve hoş gidebilenlerin günlük hayata dahil edilişi anlayışı çerçevesinde ele alabiliriz. İnsanın sonradan kazanmayı doğuştan edindiği duygu, dürtü ve mimikleri vardır. Gülüş de insanın doğuştan getirdiği özellikler arasındadır (Cambell 1992: 57). Ayrıca haz, sevinç, hüznün ve coşku da bunlardandır. Ateşin alevi karşısında hayranlık duymanın kökleri de insanoğlunun en uzak geçmişine kadar gider (Bachelard 1999: 10).

Resim 4: Ormanda yürümek...[James G. Frazer, **Altın Dal**, Dinin ve Folklorun Kökleri I, (çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınları, İstanbul 1991, s. 32.]

İlk insan topluluklarının, toplulaşma-kültürleşme süreçleri homojen bir bütünlük arz eder. Bu bütünsellik içerisinde dil, din, ekonomi ayrı ayrı olarak bir şey ifade etmediği gibi, sanat da ayrı bir olgu olarak yer almaz. Sanatın kaynağının dinde, büyüde, âyinde, avcılıkta vs. gösterilmesinin bize göre geçerli bir dayanağı yoktur (Read 1981:3; 1960: 22, 73).

Görülüyor ki bizlerin sanatsal olgu olarak gördüklerimizin ilk biçimi, dans ve onu belirleyen ritimdir. “Dansı olmayan, dans etmeyen halk yoktur. Çoğu son derece karmaşıktır. Sanatların en eskisi, belki de Paleolitik öncesi “insansı”ların ahşap çubukları birbirine vurarak ürettikleri karmaşık bir tempoya uyarak yaptıkları dönme hareketleri gibi bir dansı.”(Wells:181). Söz ile beden

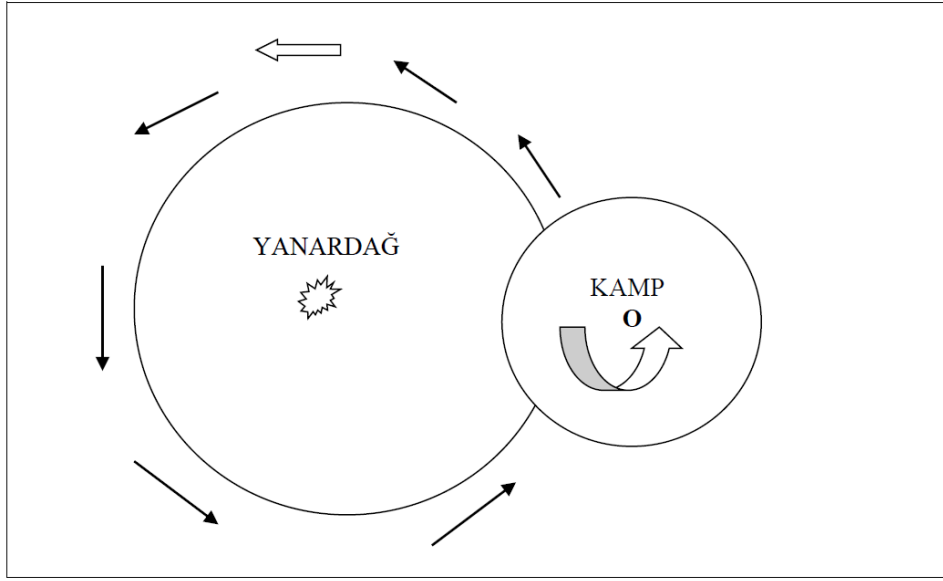
devinimi arasındaki ritmik uyum ve edinilen sevinç nesnel olarak açıklanamaz, özgül bir duygusal gücün belirtisidir. (Bachelard 1999: 41).

Sanatın disiplinler bir anlayış içinde ele alınması ve estetik duyarlılığın ifadesi, ancak Uygarlık Dönemi’nde oluşacaktır. Uygarlık öncesinde sanat vardı, ancak sanat bilinci çerçevesinde oluşan kurumsal yapılar sonradan ortaya çıkmışlardır.

V. Ön İnsan Topluluklarının Yaşama Biçimi, Toplumsallaşması ve Değerler Dünyası

Genel çizgiler içerisinde düşünüldüğünde; avcılık ve hazır toplayıcılıkla geçinen bu insanlar, yiyeceğin temini ve hazırlanması süreci içerisinde belli bir iş bölümü yapmışlardır (Şenel: 68, 69; Cemal: 73). Erkekler daha çok avlanma, kadın ve çocuklar bitki, yumurta toplama, yaşlılar alet yapma gibi kendi biyolojik konumlarına uygun işlerle uğraşmışlardır. Ancak, ilk zamanlarda kadınların avcılık yapmalarını, erkeklerin ise toplayıcılıkla veya avlanan hayvanın pişirilmesiyle de uğraşmasını engelleyen bir kural yoktur. Av alanlarındaki iş birliğinden kamp içi iş bölümüne değin bir dizi etkinlik, o toplumun daha iyi yaşaması, güvenliğini sağlaması ve artı zamanlarının olması açısından oldukça önemlidir. Toplulukların günlük hayatlarının doğal süreci, onlardaki düzenin varolması için cinsiyet ve yaşa dayalı kendiliğindenci bir hiyerarşiyi ortaya çıkarmış, klan önderleri yaşça olgun ve güçlü erkekleri lider konumuna getirmiştir. Toplum içindeki iş paylaşımları, yapılan işle belirlenen aile ve grup içi toplumsal- hiyerarşik yapılanmalara ve düzenlemelere doğru evrilmiştir.

İlk insan topluluklarının hangilerinin ne alanda besin biriktirebildiğini ve onları koruyarak gelecekteki zor şartlarda nasıl kullanmış olduklarını bilemiyoruz. Bunda başarılı olamayanların, olumsuz çevre şartları içerisinde zor durumlara düştükleri, bazılarında nüfusun azaldığı, hatta bazılarının yok olduğu söylenebilir. Bu tür ekonomik darboğazlar karşısında, onların *ortak paylaşımcı* yapılarının yanı sıra iç ve dış şartlar karşısında düzen ve disiplinin sağlanmasına imkân veren hiyerarşik yapıları belli ölçüde hayatta kalmalarını sağlamıştır, denilmektedir. (Şenel: 85-89; Güvenç 1974: 178; Childe : 71). Bazı bilim adamlarının ilk toplumları salt eşitlikçi, demokratik, bazılarının da çok katı hiyerarşilere bağlı eşitsiz olarak yorumlama eğilimindedirler (Arat 2005:1- 4).

Çizim: Yanar dağın ve kamp ateşinin çevresinde yapılan dönüşün geometrik anlatımı.

Çevrenin maddî güçleri, toplumların maddî ve manevî kültürlerini bir ölçüye kadar etkiler. Herhangi bir kültürel oluşum, bir veya birkaç faktörle birebir eşlenemez, sayısız etmenlerle ve o toplumu meydana getiren insanların farklı nitelikleri de bunda rol oynar. Aynı şekilde, kuşaklar arası aktarılan manevî kazanımlar, maddî kültürlerin oluşumu ve gelişimini önemli ölçüde yönlendirir. Burada söz konusu “kültür” kavramı, tıp, biyoloji, ziraat gibi etkinliklerince ele alınan anlamı dışında, sosyal bilimler açısından (özellikle de antropoloji-tarih-sosyoloji bağlamında) ele alınmıştır. Kültür, hiç kuşkusuz insanın ortaya çıkışı ve toplumsallaşmasıyla birlikte varolur. Kültürel geçmişin tarihsel geçmiş ile birlikte ele alınması, kültür konusunda nesnel bir bakış açısı kazanılmasını sağlayacaktır. Psikolojik, pedagojik, sosyolojik hatta bir ölçüde antropolojik kültür tanımları ve kültüre ilişkin açılımlar, önemli ölçüde doğrudan soyutlamalarla yapılmaktadır.

Çeşitli bilim dallarının kültür konusundaki tanım açılımlarının her biri, kültür gerçeğinin bir cephesini yansıtmaktadır. Yapılan tanım ve değerlendirmelerde “kültürün toplumların yaşama biçimi” ve “toplumsal değerlerin bütünü” olduğu konusunda hemen tüm bilim adamları birleşirler. Tarih, bugünkü anlayışlar içinde yapılan soyutlamaların yanı sıra kültürü *geçmiş* düzleminde ele alır. Tarihsel dönemler içinde kültürün işlenmesi, kültür kavramının kapsamını da belirler. Örneğin, Doğal Yaşama Dönemi için yapılacak bir tanımlama için kullanılan unsurlarla, Uygarlık Dönemi için yapılacak tanımlamada vurgulanacak bazı unsurlar ayrılmak zorundadır. Buradan hareketle, uygun genel tanımın, insanlık tarihinin tüm dönemlerini kapsayan en yalın tanım olabileceği söylenebilir. Bu nedenle, kültür; *bir toplumun yaşama biçimidir*, demek yeterlidir.

İlk toplumların yaşama biçimleri içinde şekillendirdikleri kültürel kazanımlar, onları doğallığa tutsaklıktan kurtarmış, doğal dünyayı da içine alan soyut/manevi dünya kurmalarını sağlamıştır (Huizinga 1995: 67 vd).

Kalınan yer, yapılan alet, toplanılan yiyecek, avlanılan hayvan ve tüm bunlarla ilgili ayrıntılar, zamanla ses düzeni içinde biçimlenecek olan temel sözcük simgelerinin de giderek artmasını zorunlu kılacaktır. Kuşatıldıkları gökyüzü ve yeryüzü arasında, kendi doğum ve ölümleri, rüyaları, her türlü psişik hâlleri, doğadaki sür-git olaylar bir yandan algılanıp anlaşırlırken, diğer yandan da adlandırılıp ifade edilemişlerdir.

ve

Yaşamak için salt toplama ve avlanma yetmeyecek, ifadelendirilen hayatlarını; inanç o inançlara bağlı âyinlerle donatacaklardır.

Resim 5: Üç Dansçı- Picasso-1925.

Başlangıçta, ”insansı” olarak sınıflandırdığımız canlıların, inanç çerçevesinde bir düşünceye eriştiklerini varsayarak, onların totem diye algılayıp bir takım nesne ya da soyut olgulara tapmış olabileceklerini iddia etmenin hiçbir nesnel gerekçesi ya da akılcı bir açıklaması yoktur. Her hâlükârda totem, ancak Homosapienslerin etkin olduğu Doğal Yaşama Dönemi’nde inanılanı temsilen yapılan, onun aracılığıyla *kuşatıcı-olağanüstüye* yakın olunması temenni edilen aracı bir nesne ya da olgudur.

Yalın Yaşama Dönemi’nde hiç kuşkusuz çeşitli ilgi nesnelere ve olaylar vardır. Bunlar, ”ateş dağı” gibi, kamp üyelerinin heyecanlarını, korkularını sevgi ya da hayranlıklarını bir noktada odaklaştıran, böylece topluluğun birlik sağlamasında etkili

olan unsurlardır.

6. Dönüş ve Ritmin Topluluk Kültürüne Alınması

İnsan topluluklarının hayatında, o hayatın zorunlu kıldığı davranışların bir kısmı belli anlarla sınırlı kalmaz. Hayat devam ettikçe karşılaşılan benzer koşullar benzer davranışları doğurur. Bir zaman sonra koşullar ortadan kalksa da, kazanılan davranışlar o toplumun kimliğini belirleyen bir değer olarak devam eder. Yalın Yaşama Dönemi’nin doğal davranışları çok zamanlar sonrasına, eski hâlleriyle değil, yeni değerler dünyasında mitolojik ve dinsel biçimde geçmişe öykünülerek devam ettirilecektir.

Yanardağın çevresinden uzaklaşıp ayrı yerlere giden ve gelecek zamanlara erişen topluluklar, kuşaklar arası bilgiyi ritüellerle zenginleştirirler. Karşılaştıkları zorluklar karşısında, geçmişte güven veren bir “ateş dağı”nın varlığını ve onun eteklerinde sürdürülen hayatları aktarma çabasına girerler.

7. Nevruz; Kadim Dönemlerden Bugüne “Ateş”le Gelen Gündönümü

Nevruz, öncelikle dört mevsimin bilfiil yaşandığı Avrasya halklarının ortak belleklerini yansıtan olgulardan biridir. Birçok bayram gibi, nevrüz da, geleneksel etkinliklerle günümüze kadar artarak gelen “gündönümü” sevincinin ifadesidir (Çay1988: 17).

21 Mart olarak bilinen “gündönümü”, dünya- güneş ve mevsimler bağlamında keyfe keder bir seçim değil, doğal bir gerçeğin insan aklıyla yapılan tescilinden ibarettir. Çeşitli toplulukların yeryüzü evrensel takvimine bağlı olarak ebediyyen “doğal vaktin” günü olacaktır.

Nevruz, Türkler başta olmak üzere, Avrasya, Ön Asya hatta Asyatik kökenli olan Kızılderili topluluklar tarafından kutlanılmaktadır. Bu kutlamalar, aynı ışığın ve sıcaklığın etrafında insanca var olmak isteyen tüm insanların yaşama sevincinin bir ifadesi olmuştur (Şimşek 2004: 588).

Resim 6: Değişik uygarlıklarda olduğu gibi öncelikle Orta Asya toplumlarının “Nevruz” merkezli ateş ve ocak ilgisi bugüne kadar yaygınlıkla gelmiş geleneksel ritüeller arasındadır. Türk topluluklarında kutlanan nevrüz bayramlarından biri. (A. U.Karabağlı, Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe 21 Mart Nevruz Bayramı <https://onedio.com/474506>)

Sumerler, kendi kozmolojik düşünce dünyaları içerisinde kutladıkları yeni yılı “zagmukum”, yeni yıla ilişkin eğlenceleri “a-ki-tum”, olarak ifade etmişlerdir. (Aydın 2013: 1400; Güngör 1995: 31). Günümüzde nevrüz kutlamalarının kökenine ilişkin pek çok gerekçe gösterilmekte ve kategorik olarak mitolojik, tarihi, coğrafi, dinî nedenler üzerinde durulmaktadır (Şimşek 2004: 588). Esas itibarıyla bu tür yaklaşımların olgunun (örn. nevrüzün) açıklanıp yorumlanmasında hiç kuşkusuz önemi vardır. Nitekim Eski Türk inanışlarında önemli kùltlerden biri olan ateş, yeryüzünün yaratılışı ve baharla sıkı sıkıya ilişkilidir (Çay 1988: 200). Ayrıca, birçok toplumsal değerin geçmişle, coğrafya ile ya da inançlarla olan ilişkisini açıklamak açısından gereklidir de. Ancak, nevrüz dahil pek çok olgunun veya bu tür olguların içerdiği unsurların ilk toplumlarla olan bağının antropolojik ya da arkeolojik çözümlenmesi düzleminde yorumlanması, zamanla ortaya çıkan değerler dünyasıyla olan bağının anlaşılmasında temel bir katkı sunacağı açıktır.

Bugün için kıştan, soğuktan, sıkıntılardan, yokluk ve yoksunluktan hatta ölümden bahara, iyiye, güzele, sevince, varoluşa erişmenin (Şimşek 2004: 588; Çay: 18 vd.; Özdemir 2014: 30) sembolü haline gelen nevrüzde yapılan ritüelistik hareketlerde ateşin olduğu açıktır (Çay 1988: 200 vd.). Ateş bağıntılı dans ilişkisinin de kadim dönemlerde toplumsal değere olmaktan çok, toplumun o günkü coğrafi şartlar içerisinde hayatta kalmanın gerekliliği içinde bir zorunluluktan doğduğu görülmektedir. İlk insan topluluklarında hayatta kalmanın zorunluluğu içerisinde ortaya konulan işlevler zamanla o toplumun hem değerler dünyasını oluşturmada hem de süreç içerisinde giderek temel değerler dünyasının folklorik unsurları olarak varlığını devam ettirmektedir.

SONUÇ

Toplumsal bellek, geçmişi kendi gerçeği içinde olduğu gibi değil, bulunulan koşullarda ihtiyaç duyulan ve yeniden üretilmiş gerçekliğiyle yaşatır. Zaten *gerçek*, mutlak bağlamıyla asla kavranılamayan bir olgudur. Gerçeği bilmenin sınırı, zihnimizin tasavvur edebilme gücüyle orantılıdır. Oysa ki *gerçeklik*, en azından anlamlaştırıp ürettiğimiz kadar bilebildiğimiz ve bu bilgiye egemen olduğumuz bir alandır. Geçmişin yeterince bilinmeyen gerçeği unutulsa da geçmişin gerçekliği toplumsal belleğin bir parçası hâlinde hayatın kendisi olur.

Ritüellerle zenginleşmiş insan hayatının içinde ateş ve dans bir biçimde bugüne kadar gelebilmişse, bunu, kadim zamanlarda var olan gerçeğin tarihsel süreç içinde yeniden üretilen gerçekliğine borçluyuz. Örneğin yanardağ çevresinde yaşayan grupların diğerlerinden ayrı davranışlarla biçimlendiğini söyleyebiliriz. Ön insan topluluklarının ortaya çıkıp çoğaldıkları bölgelerdeki yanardağ çevresi flora ve fauna örtüsü; çok sayıda ve çeşitliliktedir. Belli bir alanda yiyecek kaynaklarının azalması, insan gruplarını iki açıdan etkiler: Nüfus dengesi ve göç. İnsanın kadim geçmişindeki ateş ilgisinin yanardağdan sonra ve onunla bağlantılı ikinci perdesi ateş-kamp ilişkisidir.

Kamp ateşi başında toplanan grup üyeleri arasında duygusal ilişkilerin gelişmesi ve takım birlikteliklerinin pekişmiş olması akla yakındır. Kamp ateşi akşam toplanan grup üyelerinin gün boyu ne yaptıklarını birbirlerine jest, ses ve taklitlerle anlatmaya çalıştıkları bir yer olarak sanatın da ilk tohumlarının atıldığı yerdir. Hatta ileride ortaya çıkacak olan “ateş ritüelleri”nin de kaynağı o zamanlara kadar gitmektedir. Yanardağın uzağına gidilse bile, buradan götürülen ateş gidilen yerde de söndürülmemeye çalışılacak ve belki de grup üyelerinden bazıları bu işten sorumlu tutulacaktır. Kamp içinde kullanılan ateş, biçimsel olarak grup üyelerini daire hâlinde tutar. Daireyi belirleyen ölçü, ateşin yakma, ısıtma ve geceleri aydınlatma gücüdür. Bu geometri, yanardağın çevresinde yapılan dönüşün görüntüsel izdüşümüdür. Toplumsal bellek, geçmişi kendi gerçeği içinde olduğu gibi değil, bulunulan koşullarda ihtiyaç duyulan ve yeniden üretilmiş gerçekliğiyle yaşatır. Zaten *gerçek*, mutlak bağlamıyla asla kavranılamayan bir olgudur. Gerçeği bilmenin sınırını, zihnimizin tasavvur edebilme gücüyle orantılıdır. Oysa ki *gerçeklik*, en azından anlamlaştırıp ürettiğimiz kadar bilebildiğimiz ve bu bilgiye egemen olduğumuz bir alandır.

İnsan topluluklarının hayatında, o hayatın zorunlu kıldığı davranışların bir kısmı belli anlarla sınırlı kalmaz. Hayat devam ettikçe karşılaşılan benzer koşullar benzer davranışları doğurur. Bir zaman sonra koşullar ortadan kalksa da, kazanılan davranışlar o toplumun kimliğini belirleyen bir değer olarak devam eder.

Oyun ve dans, hemen her toplumun kendi tarihsel süreci içinde biçimlenerek ve ahenk zenginliği kazanarak gelen kültürel öğelerdir. İlk insan topluluklarının ilgi alanında olan alet ve ateş, kadim dönem topluluklarının kültürel dünyalarının soyut taraflarını anlamamızı da sağlar. Bu unsurların değişimleri, dönüşümleri ve gelişimleri; çeşitli anlam dünyalarıyla birlikte zenginleşerek üretilmeleri ise türünü devam ettirebilme başarısını gösteren atalarımız tarafından gerçekleştirilebilmiştir. Gerçekleştirilen pek çok şey, sonraki zamanların toplumsal yapılarına dönüşerek yansımış, bu yansımalar çeşitlenip çok daha zenginleşerek *nevruz* gibi bugüne kadar gelmiştir. Geçmişin zaten bilinmeyen gerçeği unutulsa da, geçmişin gerçekliği toplumsal belleğin bir parçası hâlinde hayatın kendisi olur. Ritüellerle zenginleşmiş insan hayatının içinde ateş ve dans bir biçimde bugüne kadar gelebilmişse, bunu, kadim zamanlarda var olan gerçeğin tarihsel süreç içinde yeniden üretilen gerçekliğine borçluyuz.

KAYNAKÇA

- ALEKSEYEV, V. P. (1993), **İnsan Türünün Kökeni ve Gelişimi**, (çev. Alâeddin Şenel), İstanbul, Sosyal Yayınları.
- ALPAGUT, Berna (1988), *Evrimde İnsanın Yeri*, **Bilim ve Teknik**, Ocak- S. 182, Ankara, TÜBİTAK Yayınları, s.157- 182.
- ARSEBÜK, Güven (1995), **İnsan ve Evrim**, 2. baskı, İstanbul, Ege Yayınları.
- ÖZBEK, Metin (2000), **Düünden Bugüne İnsan**, Ankara. İmge Kitabevi.
- BACHELARD, Gaston (1999), **Ateşin Tinçözümlemesi**, (çev. Nail Bezel), 2. baskı, Ankara Öteki Yayınları.
- BOOKCHİN, Murray (1994), **Özgürlüğün Ekolojisi**, (çev. Alev Türker), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- (1996), **Toplumsal Ekolojinin Felsefesi**, (çev. Rahmi G. Ögdül), İstanbul, Kabalcı Yayınları.
- BRODWOOD, R. J. (1995), **Tarih Öncesi İnsan**, (çev. Bilgi Altınok), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- BRONOWSKI, J. (1975), **İnsanın Yücelişi**, (çev. Filiz Ofluoğlu), İstanbul, Milliyet Yayınları.
- CAMBELL, Joseph (1992), **İlkel Mitoloji / Tanrının Maskeleri**, (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara, İmge Yayınları.
- CEMAL, Mustafa (1996), **Eşitlikçi Toplumlar**, İstanbul, Belge Yayınları.
- CHİLDE, Gordon (1974), **Tarihte Neler Oldu**, (çev. A. Şenel- M. Tunçay), Ankara, Odak Yayınları.
- ÇAY, Abdulhaluk (1988), **Türk Ergenekon Bayramı Nevruz**, Ankara, Türk Kültürünü Arşt. Merk. Yayınları.
- DİAKOV, V. – KOVALEV S. (1977), **İlkçağ Tarihi I**, (çev. Özdemir İnce), Ankara, V Yayınları.
- ENGELS, Friedrich (1975), **Doğanın Diyalektiği**, (çev. Kenan Somer), İstanbul, Sol Yayınları.
- FRAİPONT, Charles; *Primatlar, Hususile Homnidienlerde Dimağ Teşekkülü*, (çev. N. Erdentuğ), **AÜ-DTCFD, No: 18**, Ankara 1941, (Ant. ve Etn. Serisi no: 23).
- FRAZER, James G. (1991), **Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökeni I -II**, (çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul, Payel Yayınları.
- GÖZE, Ayferi (1980), **Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri**, 8. baskı, İstanbul, Beta Yayınları.
- GÜLEÇ, E. (1985), *Homo Habilis Konusunda Tartışmalar*, **Antropoloji**, S. 12, (1980-1985), Ankara, s. 367-378.
- GÜNGÖR, Harun (1995), *Önasya Kültürlerinde Yeniden Doğuş ve Türklerde Nevruz*, **Nevruz**, (Haz. Sadık Tural), Ankara, s. 31- 36.
- GÜVENÇ, Bozkurt (1974), **İnsan ve Kültür**, 2. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- HUIZİNGA, Johan (1995), **Homo Ludens**, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- KAYA, V. (1993), *Ateşin İnsanlığın Gelişmesinde Biyolojik ve Kültürel Etkisi*, **1993 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları**, Ankara.
- KOTTAK, C. P. (2001), **Antropoloji/İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış**, (İlgili bölüm çev. Gülfem Uysal), Ankara, Ütopya Yayınları.
- KOYUNCU, Gufran (1992), **Evrim**, İstanbul, İz Yayıncılık.

- LEAKEY Richard – Roger Lewin (1997), **Göl İnsanları**, (çev. Füsun Baytok), Ankara, TÜBİTAK Yayınları.
- LEAKEY, R. (1998), **İnsanın Kökeni**, (çev. Sinem Gül), İstanbul, Varlık Yayınları.
- (1998), **Modern İnsanın Kökeni**, (çev. Nazım Özüaydın), Ankara, TÜBİTAK Yayınları.
- MİTHEN, Steven (1999), **Aklın Tarih Öncesi**, (çev. İrem Kutluk) , Ankara, Dost Kitabevi.
- MORİN, Edgar (1985), **Kaybolmuş Paradigma/İnsan Doğası**, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara, Birey ve Toplum Yayınları.
- ÖZBEK, Metin (1979), **İnsan ve Irk**, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- ÖZDEMİR, Serdar Deniz (2014), **Anadolu Masallarında Su ve Ateş**, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniv. Sosyal Bil Enst. Türk Dili ve Edb. Anabilim Dalı, Elazığ.
- READ, Herbert (1981), **Sanat ve Toplum**, (çev. S. Mülayim), Ankara Umran Yayınları.
- (1960), **Sanatın Anlamı**, (çev. G. İnal – N. Asgari), Ankara, İş Bankası Yayınları.
- SAGAN, Carl (1986), **Cennetin Ejderleri**, (çev. Kayhan Şentın), 3. baskı, İstanbul E Yayınları.
- ŞAHİN, Tahir Erdoğan (2004), *Tarihin Sınıflandırılması*, **Millî Eğitim -Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 31, S.161 /Kış 2004, Ankara, MEB Yayınları, s. 1- 17.
- (2002), **Son Buzul Çağı Sonrasında Toplumsal-Kültürel Farklılaşmalar ve Uygarlıkların Doğuşu**, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya.
- ŞENEL, Alaeddin (1991), **İlkel Topluluktan Uygar Topluma**, 3. baskı, Ankara V Yayınları.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2004), *Yeniden Canlanma Bağlamında Nevruz*, **Abdurrahman Güzel’e Armağan**, Ankara, s. 587-594.
- UHRİ, Ahmet (2003), **Ateşin Kültür Tarihi**, Ankara, Dost Kitabevi.

